

[DOI:10.26104/NTTIK.2023.49.34.027](https://doi.org/10.26104/NTTIK.2023.49.34.027)

Таштанбек кызы А.

ЮВЕНАЛДЫК УКУК ЧӨЙРӨСҮНДӨ ЭЛ АРАЛЫК
УКУКТУК СТАНДАРТТАР

Таштанбек кызы А.

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ СТАНДАРТЫ В ОБЛАСТИ
ЮВЕНАЛЬНОГО ПРАВА

Tashtanbek kyzy A.

INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS IN THE
FRAMEWORK OF JUVENILE LAW

УДК: 343.85

Макалада автор ювеналдык юстициядагы актуалдуу маселелердин бирин кароого аракет кылган. Бул эмгекте ювеналдык укук чөйрөсүндөгү эл аралык укук нормаларынын жалпы принциптеринин ролу жана эл аралык органдардын жана уюмдардын алкагында балдардын укуктарын коргоону көзөмөлдөөнүн укуктук ыкмалары талданат. Автор ювеналдык укук чөйрөсүндөгү негизги эл аралык укук нормаларын изилдейт. Эл аралык укуктук документтерден кээ бир негизги пункттар келтирилген. Муну менен катар автор жашы жете электердин укуктарын эл аралык коргоонун көйгөйлүү маселелери боюнча айрым изилдөөчүлөрдүн пикирлерин келтирет. Ошентип, жыйынтыктоодо автор, ювеналдык юстиция чөйрөсүндөгү эл аралык стандарттар оригиналдуу моралдык-укуктук потенциалды камтып, заманбап цивилизациянын универсалдуу баалуулуктарын бириктирип, мамлекеттердин укук жаратуу жана укук колдонуу практикасында колдонулушу керек экендиги белгилеген. Тилекке каршы, балдардын укуктарын тикелей коргоо көп учурда укук коргоо уюмдарынын, жеке адамдардын, атуугул мамлекеттик органдардын функцияларынын ар түрдүүлүгүнөн улам алардын ишин кыйындатат. Ошондуктан бардык эле адистер жашы жете электердин конкреттүү соттук ишинде баланын укуктары бузулган учурда тигил же бул механизмди колдонуу мүмкүнчүлүгүн жана атайын органдардын бар экендигин биле бербейт. Жогоруда айтылгандар сот адилеттигинде балдардын укуктарынын сакталышын көзөмөлдөөнүн эл аралык укуктук стандарттарын жана механизмдерин андан ары өркүндөтүүнүн маанилүүлүгүн баса белгилейт.

Негизги сөздөр: жашы жете электер, сот адилеттиги, укук нормалары, эл аралык, укуктук стандарттар, мыйзам, укук чөйрөсү.

В статье автор попытался затронуть одну из актуальных тем в ювенальной юстиции. В данном труде анализируется роль общих принципов международно-правовых норм в сфере ювенального права и правовых методов контроля за защитой прав детей в рамках международных органов и организаций. Автор рассматривает основные международно-правовые нормы в области ювенального права. Приведены некоторые основные моменты из международно-правовых документов. Наряду с этим автор приводит мнения отдельных исследователей о проблемных вопросах международной защиты прав несовершеннолетних. Так в частности отмечается, что международные стандарты в области ювенальной юстиции содержат самобытный нравственно-правовой потенциал, объединяют общечеловеческие ценности современной цивилизации и должны использоваться в правоприменительной практике государств. К сожалению, непо-

средственная защита прав детей зачастую затрудняет работу правозащитных организаций, отдельных лиц и даже государственных органов из-за многообразия их функций. Поэтому не всем специалистам известна возможность использования того или иного механизма и существования специальных органов в случае нарушения прав ребенка в конкретном судебном деле несовершеннолетних. Вышесказанное подчеркивает важность дальнейшего совершенствования международно-правовых стандартов и механизмов контроля соблюдения прав детей в правосудии.

Ключевые слова: несовершеннолетние, правосудие, нормы права, международные, правовые стандарты, право, сфера права.

In the article, the author tried to touch on one of the topical issues in juvenile justice. This work analyzes the role of the general principles of international legal norms in the field of juvenile law and legal methods of monitoring the protection of children's rights within the framework of international bodies and organizations. The author examines the main international legal norms in the field of juvenile law. Some main points from international legal documents are given. Along with this, the author cites the opinions of individual researchers on the problematic issues of international protection of the rights of minors. Thus, in particular, it is noted that international standards in the field of juvenile justice contain an original moral and legal potential, unite the universal values of modern civilization and should be used in the law-making and law-enforcement practice of states. Unfortunately, the direct protection of children's rights often complicates the work of human rights organizations, individuals and even state bodies due to the diversity of their functions. Therefore, not all specialists are aware of the possibility of using one or another mechanism and the existence of special bodies in case of violation of the rights of the child in a particular legal case of minors. The foregoing emphasizes the importance of further improvement of international legal standards and mechanisms for monitoring the observance of children's rights in justice.

Key words: minors, justice, norms of law, international, legal standards, law, sphere of law.

Кыргыз Республикасы 1994-жылдын 12-январында Баланын укуктары жөнүндө Конвенцияны, ошондой эле бул документке Факультативдүү протоколдорду ратификациялаган. Сот адилеттигине кириптер болгон эң аярлуу категориясын жашы жете электер түзөт. Бул нерсе жашы жете элек инсанга мамлекеттин мыйзамдуу таасиринин чектерин улуттук да, эл аралык деңгээлде да аныктоону талап кылат. Кыргызстан БУУга мүчө: Коопсуздук Кеңешке,

ЭКОСОСко, адамдардын укуктары боюнча Кеңештин мүчөсү [5].

Бул жерде түшүнүктүү, кылмыш-жаза юстициянын көңүлүнө түшкөн баланын укуктарын жана кызыкчылыктарын жөнгө салуунун ыкмаларын унификациялоо жана стандартташтыруу керек.

Жашы жете электерге карата сот адилеттигинде жалпы таанылган эрежелерди жана процедураларда камсыздоо, ошондой эле ага байланышкан таасир тийгизген чөйрөлөр (кылмыштуулукту алдын алуу, социалдык реабилитация ж.б.) бир катар эл аралык укуктук актыларда аныкталган, алардын арасында:

1) Баланын укуктары жөнүндө Конвенцияны (БУУнун Генералдык Ассамблеясында 5-декабрда 1989-ж. кабыл алынган, 13-июнда 1990-ж. СССРдин Жогорку Кеңеши куралдуу конфликттерде балдардын катышуусу, балдарды сатуу жана балдардын порнографиясы туурасында Факультативдүү протоколду ратификациялаган);

2) Балдардын аман калышы, корголушу жана өнүгүшү жөнүндө Дүйнөлүк декларация жана 1990-жж. Балдардын аман калышы, корголушу жана өнүгүшү жөнүндө Дүйнөлүк декларацияны аткаруу боюнча иш-чаралардын Планы (30-сентябрда 1990-ж. балдардын кызыкчылыктары үчүн жогорку денгээлдеги жолугушууда кабыл алынышкан);

3) «Балдар үчүн ылайыктуу дүйнө» Декларациясы жана иш-аракеттеринин планы (БУУнун атайын сессиясында 8-27/2-Резолюциясы менен 2002-ж. 10-майда кабыл алынган);

4) Балдарды коргоонун жана бакубатчылыгынын социалдык жана укуктук принциптери жөнүндө Декларациясы, өзгөчө балдар тарбиялоого берилип, улуттук жана эл аралык деңгээлде алар асырап алынганда (БУУнун Генералдык Ассамблеясында 41/85-Резолюциясы менен 1986-ж. 3-декабрда кабыл алынган);

5) БУУнун жашы жете электерге сот ишинин минималдуу стандарттык эрежелери - "Пекиндик эрежелер" (БУУнун Генералдык Ассамблеясында №40-/33-Резолюциясы менен 1985-ж. 10-декабрда кабыл алынган);

6) Жашы жете электердин арасындагы кылмыштуулуктун алдын алуу боюнча БУУнун колдонмолору - Эр-Рияд жетектөөчү принциптери (БУУнун 68-пленаардык отурумунда №45/112 - Резолюциясы менен 1990-ж. 14-декабрда кабыл алынган);

7) Эркиндигинен ажыратылган жашы жете электердин укугун коргоо боюнча БУУнун эрежелери (БУУнун Башкы Ассамблеясынын 1990-ж. 14-декабрындагы 45/113-Резолюциясы менен кабыл алынган);

8) Кылмыш-жаза сот адилеттиги системасындагы балдарга карата иш-аракеттери боюнча жетектөөчү принциптер (Экономикалык жана социалдык кеңештин 1997-ж. 21-июлундагы 1997/30-резолюциясына тиркеме);

9) Кылмыштын курмандыгы болгон балдардын жана күбөлөрдүн катышуусундагы сот адилеттигине байланыштуу жетектөөчү принциптер (ЭКОСОСтун 2005-ж. 22-июлундагы 3-2005/20-Резолюциясы менен кабыл алынган, 2005-ж. 22-июлунда күчүнө кирген) [1].

Алардын арасында мамлекеттердин мыйзам чыгаруу жана укук колдонуучу практикага универсалдуу жолдорун жарыялоодо башкы ролду аткарган документтерге кыскача токтололу.

1989-ж. балдардын укуктары жөнүндө Конвенция жашы жете электерге карата сот адилеттиги, эркиндигинен ажыратылган жашы жете электердин укугун коргоо боюнча, ошондой эле балдардын кылмыштуулугун алдын алуу чөйрөсүндөгү жалпы принциптерди чагылдырат. Анын өзгөчөлүгү комплекстүүлүгүндө. Конвенциянын ар бир беренеси баланын башкы укуктарынын эффективдүү корголушуна арналган.

Бул Конвенция 4 негизги эрежени жарыялайт: дискриминацияга тыюу салуу, баланын кызыкчылыктары алгачкы орунга коюлушу, жашоого, аман калышына жана өнүгүшүнө укуктары, ал деген баланын физикалык гана эмес, ошондой эле анын интеллектуалдык, эмоционалдык, когнитивдик, социалдык жана маданий өнүгүшү, баланын дүйнөгө көз карашынын калыптанышы [1, 2].

Укукту колдонууда ювеналдык сот адилеттиги чөйрөсүндөгү стандарттар өзгөчө мааниге ээ. Маселен, Конвенциянын 40-б. 3-п. аныктайт: Катышуучу мамлекеттер жазык мыйзамын бузду деп эсептелген, аны бузгандыгы үчүн айыпталган же күнөөлүү деп табылган балдарга түздөн-түз тиешелүү мыйзамдарды, органдардын жана мекемелердин жол-жоболорун түзүүгө көмөктөшүүгө умтулушат, тактап айтканда:

а) балдар кылмыш-жаза мыйзамдарын бузууга жөндөмсүз деп эсептелген эң төмөнкү куракты белгилөө;

б) зарыл жана каалаган учурларда, адам укуктарын жана мыйзамдык кепилдиктерди толук сактоо шартында мындай балдарга соттук териштирүүлөргө кайрылбастан мамиле кылуу боюнча чараларды көрүүгө;

Муну менен катар Конвенция мыйзамга карама-каршы келген жашы жете электерге мамиле кылуунун мүчө-мамлекеттер үчүн милдеттүү болгон эрежелерин белгилейт. 37-беренеге ылайык катышуучу-мамлекет төмөнкүлөрдү камсыз кылат:

а) бир дагы бала кыйноого же башка катаал, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамилеге же жазага дуушар болгон эмес. 18 жашка чыга элек жактар жасаган кылмыштар үчүн өлүм жазасы да, бошотуу мүмкүнчүлүгү жок өмүр бою эркинен ажыратуу да белгиленбейт;

б) бир дагы бала мыйзамсыз же өзүм билемдик менен эркиндигинен ажыратылган эмес. Баланы камакка алуу, кармоо же эркинен ажыратуу мыйзамга

ылайык жүргүзүлүшү керек жана эң акыркы чара катары жана мүмкүн болушунча тиешелүү кыска мөөнөттө колдонулат;

в) эркиндигинен ажыратылган ар бир балага адамгерчилик менен мамиле жасоо жана анын инсандык кадыр-баркын урматтоо, анын курагындагы жактардын муктаждыктарын эске алуу. Маселен, эркиндигинен ажыратылган ар бир бала, эгерде баланын кызыкчылыгы үчүн деп эсептелбесе, чондордон бөлүнөт жана өзгөчө жагдайлардан башка учурларда, анын үй-бүлөсү менен кат алышуу жана баруу жолу менен байланышты кармап турууга укуктуу;

г) эркиндигинен ажыратылган ар бир бала юридикалык жана башка тийиштүү жардамды тез арада алууга, ошондой эле соттун же башка компетенттүү, көз карандысыз жана калыс органдын алдында анын эркиндигинен ажыратуунун мыйзамдуулугун талашууга укуктуу жана мындай процессуалдык аракеттер кечиктирбестен чечилет [1].

Баланын укуктары жөнүндө Конвенцияны талдоо көрсөткөндөй, бул документ адеп-ахлак жана укук жактан минималдуу ченемдерди бекиткен. Бул ченемдерди конвенцияны ратификациялаган бардык мамлекеттер аткарууга тийиш. Алгачкы эл аралык бул документте экономикалык, социалдык жана маданий гана эмес, ошондой эле жарандык жана саясий укуктар орун алган. Башкысы, балдардын укуктары алгачкы жолу эл аралык укуктук күчкө ээ болгон.

Жашы жете электердин арасындагы кылмыштуулуктун алдын алуу боюнча БУУнун Эр-Рияд жетектөөчү принциптери - негизги документи. Принциптерде чон көңүл жаш адамдардын мыйзамга каршы жүрүм-турумун эрте алдын алуусун камсыздоого багытталат. Бул максатта илимий изилдөөлөрдүн жүргүзүлүшү, тажрыйба жана маалымат менен алмашууга көңүл бурулган. Коомдун жалпы иш-аракети жана балдарды инсан катары сыйлоо болмоюнча, жашы жете электердин арасындагы кылмыштуулуктун алдын алуусу натыйжасын бербейт деп айтылат. Жаштар коомдо активдүү ролду аткарып, анын толук кандуу мүчөлүгүнө даярданышы керек деп жазылат. Кылмыштуулукту болтурбоодо компетенттүү уюмдардын, ишканалардын жана кызматкерлердин милдеттери айкын такталышы керек [1, 2].

Ювеналдык юстицияда БУУнун жашы жете электерге минималдуу стандарттык эрежелери – “Пекиндик эрежелерине” зор орун берилет. Алар катышуучу-мамлекеттер өспүрүмдүн коомдо маңыздуу жашоосу үчүн шарттарды түзүүгө умтулушу керек экенин белгилешет, себеби бул жашоонун мезгилинде ал туура эмес жүрүм-турумга эң жакын болгон мезгилде, анын инсандык өнүгүүсү жана билим алуу процессине көмөк көрсөтүү абзел. Пекин эрежелерине ылайык, ювеналдык юстиция тутуму биринчи кезекте

жашы жете электердин жыргалчылыгын камсыз кылууга жана жашы жете элек кылмышкерлерге карата көрүлгөн ар кандай иш-аракеттер дайыма кылмышкердин инсандыгын эске алып, кылмыштын жагдайына да шайкеш келишин камсыз кылууга багытталган.

Пекин эрежелери балага юридикалык жардам көрсөтүү үчүн полициянын, прокуратуранын, соттун, адвокаттардын же башка өкүлдөрдүн ичинде адистештирилген бөлүмдөрдү түзүүнү талап кылат. Ювеналдык юстиция мекемелеринин кызматкерлери жашы жетпегендердин ар кандай категорияларын эске алуу менен тандалышы керек [3].

Пекин эрежелери жашы жете электерди шарттуу жазалоого өзгөчө маани берет. Шарттуу соттолгондор коомдун жардамына жана колдоосуна ээ болууга, ошондой эле компетенттүү органдын көзөмөлүндө болууга тийиш. Эрежелерде жашы жете элек өспүрүмдөрдү кармоонун шарттары көрсөтүлгөн эмес [3].

Көпчүлүк эл аралык адам укуктарына мониторинг жүргүзүү органдары жана процедуралары БУУнун жана анын адистештирилген мекемелеринин (ЭЭУ, ДСУ, ЮНЕСКО) алкагында иштейт. Укуктук табиятына жараша алар БУУнун Уставынын негизинде түзүлгөн келишимдик эмес көзөмөлдөө механизмдерине жана адам укуктары боюнча эл аралык келишимдерде түзүлүшү каралган конвенциялык көзөмөлдөө органдарына бөлүнөт [1].

Баланын укуктары боюнча комитет 10 эксперттен турат (Учурда Комитеттин мүчөлөрүнүн санын он сегизге чейин көбөйтүү сунушу каралууда; бул сунушту Генералдык Ассамблея 1995-жылдын 21-декабрында бекиткен жана Конвенцияга катышкан мамлекеттердин 2/3 бөлүгү – учурда бул оңдоону 93 мамлекет ратификациялаган. Комитет Экономикалык жана Социалдык Кеңеш аркылуу эки жылда бир жолу БУУнун Башкы Ассамблеясына өзүнүн иши жөнүндө отчетторду берет (44(5)-берене).

Балдардын укуктары боюнча комитеттин ишке ашыруу механизми Конвенцияга катышкан мамлекеттердин отчетторун кароодон жана бул баяндамалар боюнча акыркы сунуштарды берүүдөн турат. Бул процедура мамлекеттерге техникалык жардам жана жардам көрсөтүү аркылуу эл аралык кызматташтыкты координациялоо менен толукталат [4].

Демек, жыйынтыктап айтканда, ювеналдык юстиция жаатындагы эл аралык укуктук жөнгө салуу тажрыйбаны талдоо жашы жете электердин абалы эл аралык укуктук жөнгө салуунун негизин балдарды өзгөчө коргоо жана коргоо принциби түзөт деген жыйынтык чыгарууга негиз берет. Ювеналдык юстиция чөйрөсүндөгү эл аралык стандарттар баштапкы адеп-ахлактык, укуктук потенциалды камтыйт, учурдагы цивилизациянын универсалдуу баалуулуктарын бириктирет жана мамлекеттердин укук жаратуу жана укук колдонуу практикасында колдонулушу керек.

Адистердин изилдөөлөрү көрсөткөндөй, эл аралык деңгээлде баланын укуктарын коргоого түздөн-түз же кыйыр түрдө тиешелүү көптөгөн процедуралар жана механизмдер бар. Бирок, мындай органдардын салыштырмалуу көптүгүнө карабастан, алардын так саны балдардын укуктарын натыйжалуу коргоо үчүн белгилүү бир кыйынчылыктарды жаратат. Алардын көбү балдардын укуктарын түздөн-түз коргоо үчүн сейрек колдонулат, бул көбүнчө укук коргоо уюмдары, жеке адамдар жана ал тургай мамлекеттик органдар үчүн алардын функцияларынын көптүгүн багыттоо кыйынчылык жаратат. Ошондуктан жашы жете электердин конкреттүү сот ишинде баланын укуктарынын бузулушунда тигил же бул механизмди колдонуу мүмкүндүгүн, атайын органдардын бар экендигин бардык адистер биле бербейт.

Адабияттар:

1. Иванова Л.М. Международно-правовые основы ювенальной юстиции // Право, 2019 // [Электронный ресурс]: <https://cyberleninka.ru/article>
2. Городинец Ф.М. Особенности уголовной ответственности

- несовершеннолетних и проблемы имплементации международно-правовых стандартов при реализации уголовного наказания в Российской Федерации // Вестн. Санкт-Петерб. ун-та МВД России. 2012. - № 2. - С. 121-125.
3. Илибегова Л. Международно-правовые основы, регулирующие обращение с детьми, оказавшимися в конфликте с законом: дети, оказавшиеся в конфликте с законом: аналит. обзор. - Бишкек : КирТАГ, 2013. - 128 с.
 4. Коновалова И.А. Международные стандарты, принципы и нормы в области предупреждения правонарушений несовершеннолетних, их внедрение в российское законодательство // Адвокат. 2011. № 2. // [Электронный ресурс]: [URL: https://elibrary.ru/item](https://elibrary.ru/item).
 5. Пятый Периодический доклад Кыргызской Республики о выполнении Конвенции о правах ребенка за период с 2014 по 2019 годы // [Электронный ресурс]: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/217736>
 6. Таштанбек кызы А. Некоторые вопросы соблюдения прав несовершеннолетнего при расследовании и судебном разбирательстве. Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2021. №. 10. С. 81-85
 7. Таштанбек кызы А. Прекращение насилия в отношении несовершеннолетних: некоторые аспекты правовой основы и практики. Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2021. №. 6. С. 132-137.